

ARTIKKEL

TO WILL OR NOT TO WILL

– TO FORSKJELLIGE LESNINGER AV NIETZSCHE

Det finnes intet selv i betydningen én rasjonell overvilje. Det finnes ingen fast enhet som er jeg'et. En slik feilaktig substansiell forståelse av selvet må forkastes, i følge Nietzsche. Selvet er derimot et mangfold av til dels svært forskjellige og konkurrerende drifter og viljer som alle drar i hver sin retning. Gitt dette bildet av selvet, hvordan kan et slikt selv sies å ha både friheten og evnen til å skape seg selv? Alexander Nehamas og Brian Leiter gir to svært forskjellige tolkninger av Nietzsche når det gjelder akkurat dette.

ILLUSTRASJON: SVEIN JOHAN REISANG

Av Monica Roland

Nietzsches bidrag til filosofien er ingen systematisk teori i tradisjonell forstand. Hans mangfoldige verker er svært forskjellige i stil og innhold. De er til dels provoserende og de er kjent for sine mange paradokser. Én ting går dog igjen gjennom hans forfatterskap som en rød tråd: Hans angrep på det han kaller filosofenes og dogmatikernes fordommer. Temaet for dette essayet er nettopp en slik fordom; fordommen(e) om selvet: «[...] den tro, der antager sjælen som noget uudsletteligt, evigt, udeleligt, som en monade, som en *atomon*: denne tro bør man luge ut av videnskapen! Det er, mellom os sagt, aldeles ikke nødvendigvis samtidig at blive av med 'sjælen' selv og at give avkald på en af de ældste og ærværdigste hypoteser: [...] Men vejen til nye forfatninger og forfininger af sjæle-hypotesen står åben: og begreper som 'dødelig sjæl' og 'sjælen som subjektshæder' og 'sjælen som drifternes og affekternes samfundsbygning' kræver fremover at få borgerret i videnskapen» (Nietzsche, 2005, §12).

Jeg søker med dette essayet å vise at Nietzsche avfeier en substansiell forståelse av selvet. Han mener dette er et vrengebilde innført av platonismen og kristendommen. Det finnes ingen pre-eksisterende substans forut for våre refleksjoner og handlinger. Det finnes ingen rasjonell «overvilje» som kan identifiseres som selvet. Vår psyke er snarere en arena av forskjellige og konkurrerende viljer, hvor den sterkeste viljen eller driften til en hver tid vinner frem. Dette ser ut til å gi en rekke interessante implikasjoner når det gjelder spørsmålet om fri vilje. Jeg vil derfor ta for meg to forskjellige lesninger av Nietzsche som berører nettopp dette temaet: Alexander Nehamas' psykologisk-eksistensialistiske tolkning og Brian Leiters mer naturalistiske og reduktive tilnærming. Første del av essayet vil derfor ta utgangspunkt i Nehamas' artikkel «How One Becomes What One Is», hvor han tolker Nietzsche som «selv-skaper»: Å bli det man er handler om å skape seg selv. Heri ligger det en frihet. Men selv-skaping synes å forutsette et selv: For det første må det være noe som *skaper*; for det andre må det være noe som *skapes*. Spørsmålet Nehamas søker svar på er således hvordan Nietzsche kan mene at man kan bli noe han avfeier eksistensen av: Hvordan er det mulig skape seg selv når det ikke eksisterer et selv?

Nehamas' eksistensialistiske tolkning byr dog selv på visse problemer. Leiter påpeker i sin artikkel «The Paradox of Fatalism and Self-Creation in Nietzsche» at Nehamas

ser ut til å lukke øynene for fatalismen i Nietzsches filosofi. Dette mener han imidlertid er et så tilstedeværende og påtrengende trekk ved Nietzsche at det fortjener å bli tatt på alvor. Andre halvdel av essayet er derfor viet til å redegjøre for konflikten mellom Nehamas og Leiter. Spørsmålet jeg her søker svar på er: Hvordan kan «skape» og «frihet» være meningsfulle begreper, når det som skjer ser ut til å skje uungåelig?

Nehamas' tolkning av Nietzsche

Selvet som aktivitet

Hvad giver mig ret til at tale om et 'jeg' og tilmed om et 'jeg som årsag', og endelig også om et 'jeg som tankeårsag'? Den, der under påberøvelse af en slags erkendelsens *intuition* mener at kunne besvare de metafysiske spørgsmål

med det samme, som han gør, der siger: 'Jeg tænker, og jeg ved, at dette i det mindste er sandt, virkelig, sikkert'— han vil hos en filosof i dag møde et smil og to spørgsmålstejn (Friedrich Nietzsche – *Hinsides godt og ondt*, §16).

Nietzsches angrep på en substansiell forståelse av selvet er ikke et forsøk på å bli av med selve begrepet, men snarere et forsøk på å gi begrepet nytt innhold. Selvet som noe pre-eksisterende finnes ikke. Det finnes ingen permanent eller grunnleggende enhet hvorfra våre handlinger, tanker eller begjær springer ut: «There is no such substratum; there

is no 'being' behind doing, effecting, becoming; 'the doer' is merely a fiction added to the deed—the deed is everything» (Nietzsche, 1996, bok I, 13). Men det betyr altså ikke at et begrep om selvet nødvendigvis er et tomt begrep. For å forstå hvordan Nietzsche redegjør for selvet, må vi imidlertid ta en rask omvei om hans ontologi. Alexander Nehamas (2006, 171) påpeker den nære forbindelsen mellom Nietzsches syn på eksistensen av «ting» og eksistensen av «selvet»: Skillet mellom «verden slik den er» og «verden slik den fremtrer for oss» er et kunstig skille, og enda et eksempel på filosofenes fordommer. Det finnes ingen objektiv sannhet, ting-i-seg-selv eller platonsk idéverden som vi kan vite noe om.¹ Det finnes ingen fast og uforanderlig virkelighet som vi kan erfare. Vår erfaring av verden er alltid en erfaring av en verden i forandring og aktivitet. Men dette er verden slik som den er for oss, slik det er menings-

[...] når det kommer til stykket så er det allikevel ikke hele personen som tar inn over seg alle dennes handlinger. Det er kun de dominerende trekkene som gjør dette. Dermed er det ikke personen selv som reflekterer og handler, men snarere visse psykologiske og fysiologiske hendelser i personen. Nehamas' tolkning ender dermed på mange måter opp med det samme som Leiters tolkning: Vi står mer eller mindre ribbet for genuint aktørskap.

fylt å snakke om den. Dermed er det for oss heller ikke noe skille mellom tilblivelse (becoming) og væren (being). Verden slik den er (for oss) karakteriseres av forandring og fravær av stabilitet. Det er slik verden fremtrer for oss.

Hva har så dette å gjøre med Nietzsches begrep om selvet? På samme måte som «verden slik den er» og «verden slik den fremtrer for oss» er et kunstig skille fordi vi aldri kan erfare en objektiv verden, bare en subjektiv verden, så er også skillet mellom selvet og aktivitet et kunstig skille. Arven etter Descartes har gjort at vårt begrep om sjelen tar utgangspunkt i noe som tenker. Men «tenkning» og substansen som tenkningen har sin opprinnelse fra et begge feilaktige idéer i følge Nietzsche. Vi kan ikke skille tenkning fra det som tenker; disse er ikke to enheter som eksisterer hver for seg. Det er ikke noe selv uten tenkning: Selvet kan ikke separeres fra aktiviteten; selvet er aktivitet.

Med denne foreløpige definisjonen av selvet friskt i minnet, kan vi dermed bevege oss over til problemet med selv-skaping. Nehamas påpeker at «[t]he phrase 'Become who you are' is problematic, and not only because Nietzsche denies the distinction between becoming and being. Its interpretation is made even more difficult because he is convinced that the very idea of the self as a subject in its own right [...] is itself an unjustified invention» (Nehamas, 2006 172). Spørsmålene som melder seg er mange: Dersom det ikke finnes noe selv forstått som noe værende, hvordan kan man da bli det man er? Og hvordan kan du bli det du er når «er» refererer til noe allerede værende og «bli til» peker på en pågående prosess og noe som skal oppfylles et stykke frem i tid? Er ikke dette en selvmotsigelse? Hvis selvet først må skapes for å være, hvordan kan dette selvet være hva det er før det selv blir til? Og videre; hvis dette selvet er noe som er, hvordan er det mulig for en å bli dette selvet: Hvordan kan – og ikke minst hvorfor bør – dette selvet bli det man er og ikke noe annet? Nehamas avviser en aristotelisk løsning av dette, og viser til to problemer ved en slik tilnærming (Nehamas, 2006, 175):

- 1) Hvis ens potensiale i prinsippet er uttømmende og man aktualiserer det, da har man rent faktisk blitt den man er. Men da har tilblivelsen opphørt og glidd over i væren som noe fast og endelig. Og ingenting, i følge Nietzsche, har væren på denne måten.
- 2) Å konstruere tilblivelse som en realisering av et iboende potensiale gjør at skapelsen av selvet fremstår som en avdekkelse av noe som allerede

er der. Og et selv forut for aktivitet er altså ikke mulig i følge Nietzsches teori.

Dermed påpeker Nehamas at vi fortsatt står overfor problemet med å vise hvordan et selv som må skapes – og som på ingen måte ser ut til å eksistere – kan bli vurdert som noe individet er (Nehamas, 2006, 175). Samtidig understreker han at det at tilblivelse ikke tar sikte på en endelig tilstand også utgjør et problem.

Selvet som enhet

Selvet er altså aktivitet. Men hva betyr det? Mentale tilstander er uløselig knyttet til innhold. Ingen tanke, begjær eller vilje kan kobles fra det det er om; da blir det bare tomme begreper. Men med en gang vi innrømmer innhold så får vi også konflikter. Våre tanker og drifter er sjeldent eller aldri en koherent samling, i den forstand at de sjeldent er samlet om det samme målet som én unison stemme. Vår psyke er snarere en arena av forskjellige og konkurrerende viljer. Enhet er for Nietzsche derfor noe nærmest umulig å oppnå og det er langt i fra noe på forhånd gitt. Likevel ser nettopp enhet ut til å spille en avgjørende rolle når det gjelder å skape seg selv. Hver «ting» er i følge Nietzsche verken mer eller mindre enn summen av alle dens trekk og virkninger. Det vi tenker, begjærer og gjør er således trekk og virkninger ved oss. Iboende i ethvert trekk og enhver drift ligger en vilje til å dominere eller å vinne frem i forhold til andre trekk. Et hvert trekk har med andre ord som mål å realisere seg selv; et hvert trekk besitter det Nietzsche kaller vilje til makt. Men noen trekk er nødvendigvis sterkere enn andre. Fordi selvet er summen av alle våre forskjellige og tildels motstridende trekk og handlinger, så er selvet også i stadig forandring. Det er til enhver tid de dominerende trekk og vaner som, i kraft av å være dominante, tar rollen som selvet. Men dette lederskapet er ikke stabilt. Forskjellige og til dels ikke-forenelige trekk eksisterer side om side. Dermed fungerer jeg-et som alltid ser ut til å referere til samme ting, kun som et indeksikalskt «jeg». Innholdet det refereres til forblir ikke det samme, men er alltid i endring. Selvet er dermed alltid en prosess, men det er en prosess som noen ganger kan tendere mot en større grad av enhet, ved at det oppstår en koherens mellom de forskjellige trekkene. Og det er nettopp denne koherensen Nehamas mener Nietzsche oppfordrer oss til å søke: «It lies behind his earlier positive comments on «the One,» and he actively wants to promote it. It is precisely its absence that he laments [...]» (Nehamas, 2006, 182). Å bli den man er handler ikke om å aktualisere et pre-eksisterende selv eller essens, siden Nietzsche avviser eksistensen

av noe sånt. Fordi vi ikke er mer enn summen av våre trekk og handlinger, og fordi vi i utgangspunktet mangler enhet i betydningen én enhetlig vilje, så kan vi kun oppnå dette ved å samle våre mentale handlinger i koherens med hverandre. Men hvordan kan denne enheten finne sted? Nehamas gir tre alternativer (Nehamas, 2006, 183):

- 1) Det spesifikke trekket som dominerer på et gitt tidspunkt kan ignorere eksistensen av andre konkurrerende trekk. Dette kaller Nietzsche selvbedrag.
- 2) De dominerende trekkene kan godta eksistensen av andre trekk og forsøke å få dem til å stemme overens med egen vilje, altså kontrollere dem – og feile. Dette kaller han akrasia.
- 3) De dominerende trekkene kan prøve, og lykkes med, å inkorporere andre trekk ved å forandre både seg selv og de andre i prosessen. Dette er et steg mot integrasjon av selvet, som i det ideelle tilfellet konstituerer den enheten vi søker. Det er dette siste alternativet Nehamas argumenterer for. Hvorfor, kommer jeg tilbake til.

Skapelsen av selvet ser dermed ut til å være en slags høyere ordens overensstemmelse blant lavere ordens tanker og begjær. Det er det til enhver tid dominerende trekket som inkorporerer flere og flere trekk under en stadig ekspanderende paraply. Å skape seg selv handler om å skape karaktertrekk; det handler om å ta inn over seg selv alt man har gjort og skape det til et hele. Det er enhet av denne typen vi skal søke. Ved å ta inn over oss selv alt vi har gjort, godtar vi at dette er det vi er. Samtidig gir det oss en mulighet til forandring. Å ta inn over seg sin fortid handler om å akseptere det man er, og bare ved å akseptere det man er kan man forandre på det man ikke vil være. For eksempel påpeker Nehamas at det bare er ved å ta inn over seg selv at ens handlinger i fortiden har vært feige, at en kan ønske å jobbe for å bli modig (Nehamas, 2006, 189). Det er altså disse handlingene og det faktum at man skuer tilbake som gjør en i stand til å innse at man er feig, og dermed ønske å gjøre noe med det. Selv om handlinger i min fortid ikke er handlinger jeg ville gjort i dag, så ville jeg ikke hatt den preferansen hadde det ikke vært for disse handlingene. Å skape seg selv krever sånn sett en anstrengelse fra aktøren og det handler om å ta lærdom av sine erfaringer. På mange måter er det våre erfaringer som skaper oss.

Enheten Nehamas mener Nietzsche søker kan kun

fremgå over tid. Den er ikke noe pre-eksisterende, men den er heller ikke noe endelig mål. Om den oppnås, så oppnås den som en forening av fortid og nåtid. Men fremtiden er alltid en fare for denne enheten, fordi enhver ny hendelse kan vise seg å være umulig å forene med denne enheten som selvet har utviklet seg til. Skapelsen av selvet er dermed ingen statisk episode eller et endelig mål, som når det er oppnådd, umuliggjør muligheten av en fortsatt forandring og utvikling. Selvet er ikke noe substansielt, forstått som noe værende, men aktivitet. Å bli den man er er således en prosess som pågår hele livet. Sånn sett så kan det se ut som at enhet for Nietzsche fungerer mer som en regulativ idé enn et reelt mål som kan oppnås.

Selvet som selvforhold

Enhet er altså noe som i ideelle tilfeller kan oppnås, og det er noe som er ønskelig fordi det muliggjør det å skape seg selv. Selvet er ikke noe fast og værende, men en prosess. Det er en samling av forskjellige drifter og viljer som forholder seg til hverandre. Men selvet er også dette forholdet som forholder seg til seg selv; det å skape seg selv involverer at det selvet som til enhver tid er, forholder seg til og tar inn over seg sin egen fortid. Vi bedriver med andre ord hele tiden identifikasjon gjennom selvrefleksjon og selvevaluering:²

- 1) Å skape seg selv handler om å ta lærdom av hvilke karaktertrekk som har preget en tidligere for å kunne forandre på det man ikke ønsker å være. Heri ligger friheten hos Nietzsche, slik Nehamas ser det.
- 2) Samtidig handler det om å ønske velkommen og omfavne de trekk man identifiserer seg med. Dette krever dog en presisering: Det er til enhver tid det dominante trekket som utgjør selvet. Det er derfor dette trekket som vil identifisere seg med liknende trekk. Heri ligger Nietzsches teori om evig tilbakekomst: ønsket eller trangen til å gjøre igjen det jeg allerede har gjort.

Et ønske om å forandre seg krever dermed alltid en innsikt og aksept av mine tidligere bedrifter. Samtidig understreker Nehamas at et ønske om å være den jeg er ikke handler om å utvikle et stabilt karaktertrekk som skal gjøre mine handlinger forutsigbare. For mye forutsigbarhet kan være tegn på mangel på karakter. Det handler snarere om å ønske å gjøre igjen det jeg allerede har gjort – og anerkjen-

ne disse som mine. Men fordi jeg hele tiden blir tolket på nytt (av meg selv), så vil ingen av elementene i dette hele forbli konstante. Å være den man er dreier seg således om å være engasjert i en hele tiden pågående prosess hvor man tilvender seg egne erfaringer og handlinger, og forbedrer sin evne til å ta ansvar for disse. Dette er i følge Nehamas det Nietzsche kaller frihet: Å påtvinge tilblivelse karakter av væren er den ultimate vilje til makt (Nehamas, 2006, 191).³ Selvet er med andre ord noe enhver må skape selv. Bare gjennom denne selv-skapelsen er vi frie.

Leiters tolkning av Nietzsche

Nietzsche som fatalist

Causa sui er den bedste selvmotsigelse, der intil nu er blevet udtænkt, en slags logisk voldtægt og unatur: men menneskets udsvævende stolthed er gået så vidt at lade sig besnære inderligt og forfærdeligt af dette vås. Ønsket om 'viljens frihet', i den superlativ-metafysiske betydning, [...], ønsket om selv at bære det hele og endelige ansvar for ens egne handlinger og om at lette Gud, verden, forfædre, tilfældet, samfundet for det, er nemlig intet ringere end netop selv at være denne *causa sui* og, med en indbilskehed større end von Münchhausens, at trække sig selv op ved hårene af intethedens sump til tilværelsen (Friedrich Nietzsche – *Hinsides godt og ondt*, §21).

Commentators, then, appear to speak almost in unison: Nietzsche is the philosopher of self-creation. And, as we have seen, Nietzsche indeed says things that invite precisely that interpretation. [...] Nietzsche the philosopher of self-creation sits uneasily, however, with a Nietzsche whom we encounter far more often in his writings: Nietzsche the fatalist. Nietzsche the fatalist holds that the basic character of each individual's life is fixed in advance in virtue of an individual's nature, that is, the largely immutable physiological and psychological facts that make the person who he is (Brian Leiter – «The Paradox of Fatalism and Self-Creation in Nietzsche», 283).

Nehamas' eksistensialistiske tolkning av Nietzsche ser dog ut til å by på visse problemer. Leiter viser til at Nietzsche benekter eksistensen av fri vilje i det såkalte *causa sui*-argumentet (Nietzsche, 2005, §21), og han mener hver av oss er ugjenkallelig konstituerte som personer av en viss type: «Nietzsche wrote such wise and clever books for the same reason the tomato plant grows tomatoes: because it must, because it could not have done otherwise» (Leiter, 2006,

286). Hvordan kan da «frihet» og «skape» være meningsfylte begreper, når det som skjer ser ut til å skje uunngåelig og nødvendig? Leiter påpeker at på samme måte som det er de *naturlige fakta* om tomatplanten som setter rammen for hvilke muligheter denne har, så setter de naturlige fakta om en person grenser for hva denne personen blir: De bestemmer hvilke mulige livsbaner personen kan følge. Hva er det så som utgjør disse naturlige fakta? Nietzsches *causa sui*-argument forutsetter at en hver person har visse trekk som kausalt determinerer denne personens vilje. Leiter kaller disse for type-fakta om personen: «Each person has a fixed psycho-physical constitution, which marks him or her as a particular 'type' person» (Leiter, 2006, 294). Vi er med andre ord disponert på ulike måter både fysiologisk og psykologisk, og disse type-faktaene er kausalt primære når det gjelder hvilken kurs våre liv tar.

De naturlige fakta om en person er således kausalt primære når det gjelder dennes livsbane, altså hvilket forløp dette livet kan ta. De er primære på den måten at de er nødvendige, men ikke tilstrekkelige for en persons valg og handlinger. Nietzsches fatalisme utelukker dermed ikke at andre faktorer kan spille en kausal rolle, innenfor rammene gitt av de naturlige fakta.⁴ Dette ser dog ut til å stemme dårlig overens med Nietzsches teori om selv-skapning, i følge hvilket en persons livsbane er noe denne personen skaper selv. Og nettopp her ligger kimen til uenighet mellom Nehamas og Leiter. Leiter påpeker at for at en person skal kunne sies å skape seg selv, så må minst to betingelser oppfylles (Leiter, 2006, 289):

- 1) Personen må være den nødvendige årsaken til det hun blir (Den kausale betingelsen).
- 2) Personen må også tilfredsstillende kravet om autonomi, det vil si at hennes handlinger må være frie handlinger gjort av fri vilje (Autonomibetingelsen).

Men dersom en persons livsbane allerede er fastlagt av dennes naturlige fakta, hvordan kan hun da skape seg selv, i betydningen av å være en autonom aktør? Hvordan kan hun sies å fritt velge sine handlinger når valgmulighetene på forhånd er sterkt begrenset?

Selvet

Før vi går videre vil jeg kort gi en redegjørelse av Leiters kommentarer om selvet. Leiter påpeker i en fotnote hvor-

dan Nietzsche sidestiller kroppen og selvet, og samtidig beskriver hvordan denne kroppen determinerer hva vi gjør, selv om vi skulle forestille oss noe annet.⁵ «Your self [the body]», says Zarathustra, 'laughs at your ego and at its bold leaps. «What are these great leaps and flights of thought to me, it says to it self. A detour to my end. I am the leading strings of the ego and the prompter of its concepts.» (Leiter, 2006, 285). Samme sted påpeker han at Nehamas argumenterer for at idéen om et underliggende selv er uforenelig med Nietzsches mer generelle avvisning av skillet mellom «verden slik den er» og «verden slik den fremstår for oss». Denne avvisningen er imidlertid, i følge Leiter, kun en metafysisk avvisning. Den er ikke en avvisning av skillet mellom «overfladiske» tilstander, som for eksempel bevissthet, og de mer underliggende og kausalt effektive tilstandene, som for eksempel våre ubevisste drifter eller kroppen. Videre påpeker Leiter at en persons mentale tilstander er det han kaller «kind-epiphenomenal». Bevissthet er epifenomenal på denne måten fordi bevisste tilstander kun er kausalt effektive i kraft av personens type-fakta. Dermed er våre handlinger ikke forårsaket av våre mentale tilstander eller vårt mentale selv. Det er snarere våre type-fakta som determinerer de tankene som dukker opp i bevisstheten og som igjen gir seg utslag i handlinger. Leiter gir altså minst to tolkninger av et mulig selv:

- 1) Kroppen er selvet i den forstand at kroppen ikke er epifenomenal når det gjelder å forårsake handlinger. Kroppen er den delen av oss som spiller en aktiv rolle når det gjelder våre handlinger. Selv om også kroppen er den arena driftens kamp spilles ut på, så er kroppen en del av den kausale kjeden både som effekt og årsak.
- 2) Det bevisste selvet derimot, dersom vi kan snakke om noe sånt, bidrar ikke i denne prosessen. Den har kun rollen som observatør. Derfor gir Leiter den status som «kind-epiphenomenal»; selv om bevisste tilstander skulle være en del av den kausale kjeden som leder opp til en handling, så spiller de denne rollen kun i egenskap av å være type-fakta om personen. De er ikke årsaken til handlingen.

Det er vår bevissthets antatte kausale krefter Leiter mener Nietzsche kritiserer: «We may think of ourselves 'free', we may fancy ourselves 'deliberating' and 'choosing', but this is all illusion, the mere (kind-) epiphenomena of con-

sciousness. Type-facts run their course and we are, as it were, merely 'the arena for these events [in which we] take no active part'» (Leiter, 2006, 299).

Verdier som en mulighet?

Finnes det dog ingen vei ut av dette uføret? Gitt Nietzsches teori om selv-skaping: På hvilken måte kan en person, dersom det er slik at dennes liv følger en nødvendig bane bestemt av de naturlige fakta om denne personen, fungere som en autonom aktør? I følge Leiter så ville det kreve en «vitenskapelig» forståelse av hvordan lovmessige mønstre innvirker på våre liv. En slik innsikt ville kunnet vise hvordan for eksempel våre verdier kausalt spiller en rolle for våre handlinger. Det er ikke bare type-fakta som determinerer alle aspekter ved en persons liv: Mye av det som skjer oss vil avhenge av forhold og miljø som ikke er kausalt bestemt av disse. Blant disse faktorene som konstituerer omstendigheter og miljø, og som således kan gi en kausal innflytelse på en persons livsbane, er altså verdier. Gitt at en person skaper disse verdiene, så vil hun aktivt delta i prosessen med å skape miljøet hun er en del av, noe som igjen kan forandre kursen hennes livsbane kan ta. På samme måte som en gartner kan forme miljøet og vekstbetingelsene for en tomatplante, og dermed påvirke dens mulige livsbaner, kan en person skape sitt liv gjennom å skape de verdier som determinerer hvilke mulige livsbaner som faktisk blir realisert (Leiter, 2006, 316).

Hvor godt denne teorien enn passer med Nietzsches teori om selv-skaping, så går den dog ikke opp med de kriteriene som ligger til grunn for Nietzsches fatalisme. Som vi har sett mener Leiter at minst to betingelser må oppfylles for at en person kan sies å skape seg selv: den kausale betingelsen; en person må være en nødvendig årsak til det hun blir, og autonomibetingelsen; en persons handlinger må være frie handlinger av fri vilje. Leiter påpeker imidlertid at sistnevnte ikke kan oppfylles: «[E]ven the choice to 'create' particular values does not, in fact, satisfy the Autonomy Condition: for what values the person 'chooses' to 'create' is simply determined by the type-facts about that person – by 'how [he] already is'» (Leiter, 2006, 317). Selv om verdier spiller en kausal rolle, så er det ikke snakk om at disse verdiene er noe personen skaper selv: «'[T]he person serves merely as the arena for these events [e.g. the «creation» of values]: he takes no active part'» (Leiter, 2006, 317). Når Nietzsche således snakker om å skape, så er det kun den kausale betingelsen som tilfredsstilles. En person er derfor kun en arena hvor kampen mellom de forskjellige driftene utkjemper. Utfallet av disse kampene determinerer hennes oppfatninger, verdier

og handlinger. Subjektet, i betydning det bevisste selvet, tar ingen aktiv del i denne prosessen. «Å bli den man er» krever således ingen spesiell anstrengelse rettet mot nettopp det målet. Man blir det man er uunngåelig.

Avslutning

Nehamas og Leiter gir altså to forskjellige tolkninger av Nietzsche. Nehamas tolker det å skape seg selv som å samle til enhet det som i utgangspunktet ikke er en enhet. Ved at de dominerende trekk inkorporerer de andre trekkene, og i prosessen forandrer både seg selv og de andre, så skapes karaktertrekk. Slike karaktertrekk gjør at vi får større kontroll over våre handlinger nå og i fremtiden, fordi vi i større grad vil identifisere oss med disse handlingene og det igjen vil sikre deres gjenkomst. Nietzsche ser altså i likhet med Platon ut til å mene at enhet er et gode i seg selv, fordi det skaper harmoni mellom de forskjellige driftene. Men hvorfor er en slik harmoni et gode? Iboende i enhver drift er viljen til makt; enhver drift har en iboende trang til å realisere seg selv. Dersom selvet består av et mangfold av viljer og en hver ting er summen av dens trekk og virkninger, så vil et subjekt med et mangfold av sprikende viljer fremstå som temmelig utilregnelig og ukontrollert. Sannsynligvis ville dette også være til skade for den kroppen (og subjektet) hvori disse driftene skal realiseres. Kroppens opprettholdelse er således en nødvendig betingelse for selvrealisering. Fordi en ting er summen av dens trekk og virkninger, vil en ideell enhet av selvet utgjøre den ultimate viljen til makt. Derfor er en slik enhet et gode. Den sikrer en fortsatt arena for de forskjellige viljene. Nehamas tolker Nietzsche dithen at en slik harmoni i selvet gjør oss til frie aktører og ikke en slave av våre mange forskjellige drifter.

Leiter på sin side tillegger ikke enhet en slik betydning når det gjelder individets muligheter til å skape seg selv. I den grad man overhodet kan si at han behandler temaet, så må kroppen og våre type-fakta være det som gir en slik enhet. For Leiter er imidlertid poenget at Nietzsches fatalisme ikke gir grunnlag for å kunne anta at individet kan skape seg selv. Individets livsbane eller livsløp er allerede satt: Vi er allerede gitt visse karaktertrekk, disse står ikke fritt for oss å skape. En eventuell opplevelse av valgfrihet er således bare en illusjon. Selvet, være det seg representert ved noen av våre drifter eller som en harmonisk overensstemmelse mellom flere, har ingen innvirkning på våre handlinger. Våre mentale tilstander er kun effekter av de naturlige fakta om en person, eventuelt også av andre omstendigheter som for eksempel miljø.

Yter disse tolkningene Nietzsches filosofi rettfærdig-

het? De viser i hvertfall spenning i hans filosofi og de viser hvilke paradokser man står overfor i møte med hans forfatterskap. Det kan kanskje hevdes at Nehamas gir en mer velvillig tolkning av Nietzsche enn Leiter. De har uansett forskjellige måter å tolke fri vilje på. Mens Nehamas ser ut til å følge en mer frankfurtsk tradisjon ved å identifisere den frie viljen som en overensstemmelse mellom et høyere ordens ønske og et lavere ordens ønske – og ikke så mye eksistensen av reelle valgmuligheter – så er Leiters tolkning strengt inkompatibilistisk: Nietzsches filosofi gir ikke rom for viljesfrihet og dermed heller ikke selv-skaping. Jeg mener dog at Leiter ikke yter Nehamas full rettfærdighet i hans definisjon av hvilke kriterier en teori om selv-skaping må tilfredsstillende. Slik jeg tolker Nehamas så er han ikke blind for de restriksjoner som ligger i Nietzsches filosofi med hensyn til å skape seg selv. Det er nettopp dette han har satt seg fore å løse. Nehamas vil antagelig være enig med Leiter i at våre livsbaner på mange måter er bestemt på forhånd, men at det likevel innenfor disse rammene finnes rom for frihet. Og det er nettopp derfor han har fokus på selvet. Nehamas jobber ut i fra en intuisjon om at en aktør er en hel person, samt at en aktør aktivt deltar i det som skjer henne. Nehamas er med andre ord ute etter å involvere subjektet som aktør. Et mer eller mindre samlet selv utgjør derfor en fullverdig aktør. Min innvending mot Nehamas går imidlertid på det at når det kommer til stykket så er det allikevel ikke hele personen som tar inn over seg alle dennes handlinger. Det er kun de dominerende trekkene som gjør dette. Dermed er det ikke personen selv som reflekterer og handler, men snarere visse psykologiske og fysiologiske hendelser i personen. Nehamas' tolkning ender dermed på mange måter opp med det samme som Leiters tolkning: Vi står mer eller mindre ribbet for genuint aktørskap.

Selv om jeg har argumentert for at Nehamas' og Leiters tolkninger ikke er så forskjellige som de i utgangspunktet kan se ut til, så er de dog forskjellige på et vesentlig område: Nehamas mener å ha vist at det å skape seg selv er en reell mulighet innenfor rammene av Nietzsches filosofi, Leiter på sin side mener at den ikke gir en slik frihet. Dermed eksemplifiserer de to forskjellige lesningene på hvert sitt vis de store og tilsynelatende uløselige dilemmaer innenfor (nyere) filosofi: Hva slags type vesener er vi? Hva utgjør våre selv? Og: Har vi fri vilje? Kan vi noensinne finne ut av dette? Sannsynligvis ikke. Mennesket er åsted for en uoversiktlig mengde av viljer og drifter som vanskelig lar seg finne og kategorisere. Og det skulle være helt i tråd med Nietzsches ånd. Hva er vel da bedre enn å la ham få det avsluttende ordet:

[W]e rub our ears *after the fact* and ask in complete surprise and embarrassment 'What was that we just experienced?', or even 'Who *are* we really?' Then we count back over in retrospect, as I said, every one of the twelve trembling strokes of our experience, our life, our

being – and alas! Lose our count in the process... And so we necessarily remain a mystery to ourselves. Our eternal sentence reads: 'Everyone is furthest from himself'* – of ourselves, we have no knowledge... (Nietzsche, 1996, 3)

NOTER

1 En vanlig tolkning av Nietzsche er at han avfeier eksistensen av reelle ting eller objektive sannheter. Jeg mener dog dette er en feiltolking. I hans fortale i *Hinsides godt og ondt* stiller han spørsmålet; «Sæt at sandheden er en kvinde – hvad da?». Med andre ord, sett at sannheten eksisterer – hva da? Hvilke implikasjoner får det for mennesket? Svaret på det er «Ingenting». Eksistensen av objektive sannheter eller «verden slik den er» får ingen konsekvenser for oss fordi vi ikke kan ha noen viten om den; vi kan ikke vite om vi besitter den eller ei. Derfor er det meningsløst for oss å påberope oss kunnskap om den. Det er dermed vår vilje til sannhet eller søken etter sannhet han kritiserer, ikke eksistensen av sannhet som sådan: Vi kan aldri ha sikker kunnskap om verden fordi vår kunnskap alltid vil være perspektivistisk: Vi vil alltid befinne oss i et perspektiv og det å se verden utenfor noe perspektiv eller å se verden gjennom alle perspektiver er en umulighet. Vi kan derfor aldri få en endelig teori eller forståelse av verden. Det finnes med andre ord ingen fakta, kun tolkninger. Dette samsvarer så vidt jeg kan se også med Nehamas' tolkning av Nietzsche (Se Nehamas, 1985, 50). En innvending mot et slikt perspektivistisk ståsted er selvfølgelig at den selv påberoper seg nettopp det den bestrider, nemlig et privilegert perspektiv. Jeg har imidlertid ikke mulighet for å gå videre med den diskusjonen i dette essayet.

2 Se især Harry G. Frankfurt's artikkel «Freedom of the Will and the Concept of a Person» angående dette tema.

3 John Richardson påpeker i sin introduksjon til Nietzsche at Nehamas assosierer Nietzsches begrep «vilje til makt» med hans påstand om at «en ting er summen av dens effekter» (2006, 33).

4 I motsetning til klassisk fatalisme eller calvinisme hvor alle detaljer i en persons liv er determinert på forhånd (Leiter, 2006, 288).

5 Leiter, 2006. Fotnote 25, s. 285

LITTERATUR

Leiter, B. 2006, «The Paradox of Fatalism and Self-Creation in Nietzsche» i *Nietzsche*, redigert av John Richardson og Brian Leiter. Oxford University Press, New York.

Nehamas, A. 2006, «How One Becomes What One is» i *Nietzsche*, redigert av John Richardson og Brian Leiter. Oxford University Press, New York.

Nietzsche, F. 2005, *Hinsides godt og ondt*. Det lille Forlag, Frederiksberg.

Nietzsche, F. 1996, *On the Genealogy of Morals; A Polemic*. Oxford Unity Press, Oxford.

Sekundærlitteratur:

Frankfurt, H. G. 1990, «Freedom of the Will and the Concept of a Person» i *Moral Responsibility*, redigert av J. M. Fischer. Cornell Univeristy Press, Ithaca og London.

Lübcke, P. mfl. 1999, *Filosofleksikon*. Zafari Forlag, Oslo.

Nehamas, A. 1985, «Untruth as a Condition of Life» i *Nietzsche; Life as Literature*. Harvard University Press, USA.

Richardson, J. 2006, Introduksjonen i *Nietzsche*, redigert av John Richardson og Brian Leiter. Oxford University Press, New York.

DEBATT!

Filosofisk supplement vil gjerne ha debatt rundt tekstene i foreliggende og tidligere numre. Så hvis du har kritiske innvendinger eller motargumenter du mener bør fram i forbindelse med et spesielt bidrag, er det bare å sende det inn! Vi ønsker debattinnlegg til alle tekstsjangrene i bladet – til alt fra leder til artikler og anmeldelser. Ønsket lengde på disse bidragene er maks 1000 ord.

Send inn til [filosofisk-supplement@ifikk.uio.no!](mailto:filosofisk-supplement@ifikk.uio.no)